

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА: ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ТА ВИМОГ

(Представлено д.е.н., проф. О.М. Петруком)

Дсліджено питання інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника. В науковій літературі існує неоднозначність поглядів на трактування складу інформації, що вивчається банківською установою для оцінки можливості надання кредиту позичальнику. Найбільш поширеними є поділ інформації на внутрішні й зовнішні джерела, офіційні та неофіційні відомості, одержані безпосередньо від позичальника, і відомості, що формуються банківськими установами самостійно. На основі критичного аналізу існуючих класифікацій інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності клієнта було уточнено склад внутрішніх і зовнішніх джерел, деталізовано вимоги до інформації про позичальника. Сформульовано актуальні проблеми інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності підприємства-позичальника на сучасному етапі господарювання і запропоновано напрями їх вирішення. Розв'язання зазначених проблем сприятиме зниженню кредитного ризику, чіткій структуризації зовнішньої та внутрішньої інформації, підвищенню ефективності функціонування банківських установ.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформація, кредитоспроможність.

Постановка проблеми. Оцінка кредитоспроможності позичальника завжди здійснюється на основі відповідного інформаційного забезпечення, що містить сформовану внутрішню і зовнішню інформацію. Якісне інформаційне забезпечення сприятиме прийняттю раціональних управлінських рішень як з боку кредитора, так і з боку позичальника. Однак в сучасних умовах господарювання склад джерел для оцінки кредитоспроможності позичальника банківської установи, крім фінансової звітності, є неструктурованим, що вимагає проведення додаткових наукових досліджень в запропонованій сфері.

Зв'язок дослідження з науковими працями попередників. Дослідженням проблем інформаційного забезпечення кредитоспроможності позичальника присвячено праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема: М.Д. Алексеєнко, О.В. Васюренка, А.М. Герасимовича, В.Д. Лагутіна, І.О. Лютого, В.І. Міщенко, А.М. Мороза, І.М. Парасій-Вергуненка, Л.О. Примостки, М.І. Савлука, Г.М. Чепелюка, О.О. Чуба. Вагомий внесок у вирішення проблем інформаційного забезпечення зробили зарубіжні науковці: О.І. Лаврушин, В.А. Перехожев, В.Пєрраудін, А.Ю. Петров, М.Портер, П.Роуз, М.Чоудрі. Водночас питання недостатньої структуризації інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника вимагає теоретичного уточнення.

Метою статті є дослідження складу і вимог інформаційного забезпечення для оцінки кредитоспроможності позичальника.

Викладення основного матеріалу. В сучасних умовах функціонування банківських установ процес надання кредиту пов'язаний із дією факторів кредитного ризику. Важливу роль в цьому процесі відіграє об'єктивна оцінка кредитоспроможності позичальника, яка дозволить забезпечити мінімізацію кредитного ризику. Необхідно зазначити, що процес оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника містить у собі ряд обов'язкових етапів, на кожному з яких важливу роль відіграє інформаційне забезпечення.

Поняття інформації в науковій літературі тлумачиться по-різному. В.Ковальов стверджує, що інформація – це відомості, які зменшують невизначеність в тій галузі, до якої вони належать [4] А.С. Соснін і Л.В. Мельниченко вважають, що «інформація – це відомості, одержані з різних джерел, які необхідно знайти чи одержати, вивчити чи дослідити, відкинути чи прийняти, перевірити і за необхідністю перевірити ще раз, перетворити на ресурс, прийняти рішення з його використання і прорахувати (спрогнозувати) її загальну вигоду (економічну, соціальну, технологічну, політичну тощо)». На наш погляд, наведене визначення інформації є

досить громіздким. Ф.І. Хміль зазначає, що досі немає загальновизначеного поняття інформації та пропонує таке визначення: «Тепер у загальному розумінні інформація – це документально або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. При цьому інформація відображає стан та зміни стану певної системи» [8]. Під інформацією будемо розуміти впорядковані повідомлення про процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому світі, сукупність будь-яких даних, а не лише тих, які розкривають об'єкт з невідомого боку.

Узагальнення видів інформації та розкриття їхнього змісту наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація інформації*

№ з/п	Вид інформації	Зміст інформації
1	Статистична інформація	Офіційно задокументована державна інформація, яка надає кількісну характеристику масових явищ та процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя
2	Адміністративна інформація	Офіційні задокументовані дані, що надають кількісну характеристику явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній, інших сферах життя і збираються, використовуються, поширюються та зберігаються органами державної влади (крім органів державної статистики), органами місцевого самоврядування, юридичними особами відповідно до законодавства з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, що належать до їхньої компетенції
3	Масова інформація	Друкована та аудіовізуальна інформація, що публічно поширюється через газети, журнали, бюлетені, радіомовлення, телебачення, кіно, звукозаписи тощо
4	Інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування	Офіційна документована інформація, яка створюється в процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого і регіонального самоврядування (законодавчі та нормативно-правові акти України, ненормативні акти державних органів, акти органів місцевого самоврядування тощо)
5	Правова інформація	Сукупність задокументованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо (Конституція України, інші законодавчі та підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань)
6	Інформація про особу	Сукупність задокументованих або публічно оголошених відомостей про особу (національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження тощо)
7	Інформація довідково-енциклопедичного характеру	Систематизовані, задокументовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище (енциклопедії, словники, довідники, рекламні повідомлення та оголошення, путівники, картографічні матеріали тощо)
8.	Соціологічна інформація	Задокументовані або публічно оголошені відомості про ставлення окремих громадян і соціальних груп до суспільних подій та явищ, процесів, фактів (документовані або публічно оголошені відомості, в яких відображено результати соціологічних опитувань, спостережень та інших соціологічних досліджень)

* узагальнено за Владичин, Ковальов, Хміль

Об'єктом нашого дослідження є інформаційне забезпечення оцінки кредитоспроможності. Ми погоджуємося з позицією проф. А.О. Спіфанова, який стверджує, що «інформаційне забезпечення позичальника є процесом цілеспрямованого добору відповідних показників, необхідних для аналізу та оцінки всіх напрямків фінансово-господарської діяльності підприємства під час прийняття рішень у разі видачі кредиту». [1, С. 48].

Склад інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності також є різноманітним залежно від ознак класифікації. Запропоновані нами складові інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника наведені нами на рисунку 1.

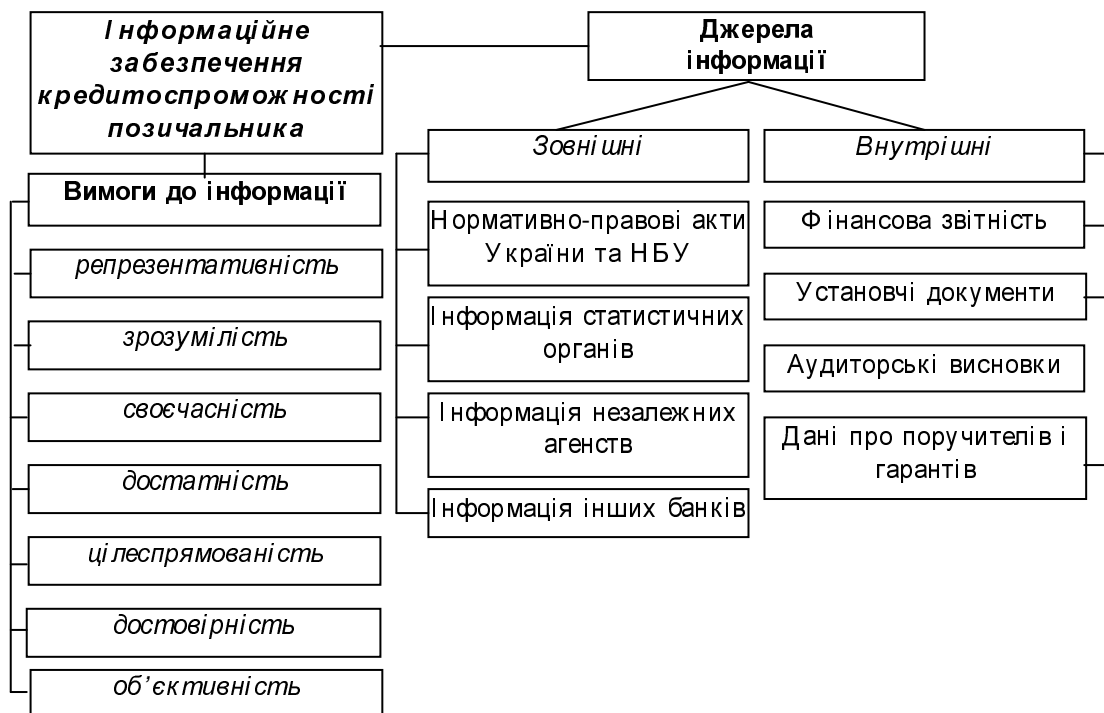

Рис. 1. Складові інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника

Важливим є питання про формування відповідних вимог до інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника. Уточнені нами вимоги згідно з рисунком 1 є такими:

1) репрезентативність – вимога, яка характеризує змістовність інформації та ступінь її використання безпосередньо з метою прийняття управлінських рішень;

2) зрозумілість – це вимога, яка означає, що інформація є доступною для однозначного її усвідомлення тим, для кого вона призначається (як правило, користувачами інформації є працівники банку);

3) своєчасність означає, що управлінська інформація (у тому числі про відхилення) має бути представлена особам, уповноваженим приймати рішення, в максимально короткі строки.

Під своєчасністю інформації у більшості випадків розуміється швидкість її передачі та приймання, що має важливе значення для правильного функціонування соціальних систем [6, С. 295].

4) достатність – вимога, яка характеризується повнотою охоплення, кількісного та якісного опису явища, факту, а також істотністю інформації, яка залежить від можливості її практичного застосування у процесі обробки і представлення для управління;

5) цілеспрямованість інформації знаходить вираження у правильному розподілі інформації залежно від цілей, для яких вона формується та використовується. Рух інформації в цій системі повинен створювати можливості для компетентного і своєчасного прийняття управлінського рішення працівником банківської установи. З цією метою інформація, має бути адресованою до відповідного контрольного органу – абоненту контрольної інформації. Кожне відхилення від зазначених вимог веде до обтяжливості банків непотрібною інформацією. Відповідно цілеспрямованість є необхідною умовою для прискорення руху інформації та підвищення ступеня її використання;

6) вимога достовірності має виключно важливе значення під час формування інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності. Недостовірність інформації призводить до необхідності пошуку додаткової інформації, що вимагає додаткових витрат часу та засобів. Недостовірність інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника визначає нездатність банку набувати реального уявлення про стан явищ та процесів, які відбуваються.

7) об'єктивність є істотною вимогою до інформації й однією з важливих умов її достовірності. Відповідно, ці дві вимоги взаємно доповнюються. На інформацію в значній мірі впливають дії суб'єкта, який є її користувачем, що є передумовою зменшення її об'єктивності.

Згідно з рисунком 1 джерела інформаційного забезпечення можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Традиційно внутрішні джерела визначені в «Положенні про порядок формування та використання резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями банків», затвердженому Постановою Національного Банку України № 279 від 06.07.2000 року.

Одним з найважливіших структурованих джерел інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника є фінансова звітність. В Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» так наведене трактування фінансової звітності: це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [3]. В цілому облікову систему організації доцільно представити як визначеним чином упорядковану і підлеглу внутрішньому регламенту систему процедур визначення, збору, вимірювання, реєстрації та обробки інформації про майно, джерела його формування, фінансових і господарських операціях організації, про витрати і результати господарської діяльності, а також передачі цієї інформації менеджерам (управлінського персоналу), що здійснює контроль і приймають управлінські рішення.

При оцінці кредитоспроможності позичальника багато що залежить від наявності інформації про його минулий та сучасний стан. У західній практиці у випадку, коли позичальник звертається до банку не вперше, є кредитна історія, що є підґрунтям для прийняття банком рішення про можливість надання йому кредиту. У випадку першого звернення позичальника до банківської установи, закордонні банки звертаються до послуг спеціалізованих інформаційних агентств для одержання необхідної інформації про клієнта. У вітчизняній практиці банки обмежені власними можливостями і вимушені звертатися за допомогою до служби безпеки банку або до неофіційних джерел інформації.

Узагальнення складу внутрішніх та зовнішніх джерел інформації для оцінки кредитоспроможності позичальника наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

*Склад внутрішніх та зовнішніх джерел інформації для оцінки кредитоспроможності позичальника та їх характеристика**

Джерело інформації	Характеристика джерела інформації
1	2
ВНУТРІШНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	
Форма № 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан)	Відображає активи, зобов'язання і капітал підприємства на встановлену дату
Форма № 2 Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	Дані про доходи, витрати і фінансові результати діяльності підприємства за звітний та попередній періоди
Форма № 3 Звіт про рух грошових коштів	Відображає надходження та витрачання коштів у звітному періоді за операційним, інвестиційним і фінансовим напрямками діяльності підприємства
Форма № 4 Звіт про власний капітал	Відбиває зміни у складі власного капіталу протягом звітного періоду
Форма № 5 Примітки до річної фінансової звітності	Сукупність показників і пояснень, які забезпечують деталізацію та обґрунтованість статей фінансових звітів, розкривають іншу інформацію

Закінчення табл. 1

1	2
Форма № 6 Додаток до приміток до річної фінансової звітності «Інформація за сегментами»	Цей звіт складають підприємства: які зобов'язані оприлюднювати річну фінансову звітність; які займають монопольне (домінуюче) становище на ринку; з державним регулюванням цін на продукцію (товари, роботи, послуги) У ф. № 6 наводять інформацію про звітні сегменти
Установчі документи підприємства	Відображає склад засновників, напрямки діяльності підприємства, порядок використання прибутку, структуру управління
Бізнес-план, техніко-економічне обґрунтування потреби в кредиті	Відображає стратегічні та оперативні цілі підприємства, надає можливість оцінити планові показники
Аудиторський висновок про фінансовий стан боржника	Надає інформацію про фінансовий стан позичальника
Дані про кредитоспроможність гарантів і поручителів	Надає інформацію про наявну кредитоспроможність гарантів і поручителів
ЗОВНІШНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	
Кредитна історія позичальника Інформація фінансової преси Інформація інших банків Інформація статистичних органів та	Надає відомості про рейтинг підприємства, визначає його місце на ринку, дозволяє оцінити його конкурентні переваги

статистично-інформаційних збірників Інформація ділових партнерів підприємства-позичальника Інформація від спеціальних служб банку Інформація від незалежних аналітичних агенств	
Нормативно-правові акти України та НБУ	Закон України «Про банки та банківську діяльність» Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні (Постанова НБУ № 368 від 28.08 2001 року) Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування використання резервів під кредитні ризики в банках України (Постанова НБУ № 481 від 27.12.2007 року) Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні (Постанова НБУ № 315 від 02.06.2009 року)

* складено за Владичин, Єпіфанов

В літературі виділяють також й інші ознаки класифікації інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника [1], зокрема:

1) інформація, одержана особисто від клієнта. Наприклад, інформація про фінансовий стан позичальника, господарську діяльність, цілі кредитного проекту тощо. Носіями інформації є: анкети та запити клієнтів, протоколи переговорів, фінансова звітність та баланс підприємства, установчі документи, техніко-економічні обґрунтування, дані про кредитоспроможність гарантів чи поручителів, експертні оцінки вартості застави тощо. Якість такої інформації є достатньо високою і прямо залежить від кваліфікації та компетентності менеджменту позичальника та кредитного департаменту банку. При наданні споживчих кредитів банк може вимагати від позичальників даних про своєчасність оплати ними комунальних послуг, судимості, працевлаштування тощо.

2) інформація, одержана в архіві банку. За змістом така інформація може бути зовнішньою та внутрішньою. Її особливістю є те, що матеріали формуються, опрацьовуються, контролюються та зберігаються безпосередньо банківськими установами. Це дані про: історію взаємин з клієнтами у процесі проведення банківських операцій, проблеми та порушення, їх причини і частоту виникнення; сферу впливу, об'єкти уваги і зв'язків із кримінальною сферою; зміни в політичній, макроекономічній ситуації в країні; соціокультурні чинники тощо. Носіями інформації при цьому є: кредитні історії, досьє клієнтів, рекомендації професійних зовнішніх і внутрішніх консультативних служб, заключення служби безпеки банку, матеріали моніторингу поточних рахунків клієнтів, огляди, висновки і прогнози аналітичних відділів банку тощо. Якість такої інформації може бути достатньо високою, але залежить від тривалості ретроспективи, організованості та скрупульозності ведення справ позичальників, компетентності працівників служби безпеки банку й аналітичних відділів, а також повноти інформації й правильного використання інформаційних технологій [1].

В ряді джерел автори використовують таку ознаку класифікації як офіційна (або формальна) та неофіційна (неформальна) інформація. Офіційна також може бути як зовнішньою, так і внутрішньою. В контексті джерел інформаційного забезпечення роботи аналітика кредитних операцій науковець Ю.М. Халіменко пропонує класифікацію джерел на зовнішні та внутрішні [7]. Але існує відмінність складу запропонованих джерел. До зовнішніх джерел, крім нормативно-правових актів НБУ та документів суб'єктів господарювання, автор враховує міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) та Положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Внутрішні джерела автор визначає, як внутрішню методичну базу банку, комерційні документи банку і акти ревізій (перевірок). Незважаючи на достатньо детальний перелік джерел інформації, вважаємо запропоновану класифікацію занадто громіздкою.

В контексті формування інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника, існує значна кількість невирішених проблем. Наприклад, як показує практика, часто жодне з джерел інформації не є повним. Водночас лише на основі комплексного вивчення та оцінки даних різних джерел інформації аналітик може зробити обґрунтовані висновки про можливість надання кредитних ресурсів

Однією з істотних проблем можна визначити недостовірність інформації. Така проблема може бути викликана низкою причин об'єктивного і суб'єктивного характеру. До числа об'єктивних причин, що викликали відхилення інформації від реальної дійсності, належать неможливість точного визначення ступеня фізичного і морального зносу основних засобів, рівня ризику зниження біржової вартості портфеля цінних паперів, знецінення майна внаслідок інфляції тощо.

Суб'єктивними причинами отримання недостовірної інформації є свідоме спотворення внутрішньої і

зовнішньої інформації її укладачами, з метою обману користувачів щодо фінансової стійкості та прибутковості діяльності господарюючого суб'єкта. Крім того, нестабільність нормативно-законодавчої бази, яка зачіпає бухгалтерську, податкову, інвестиційну та інші сфери, погіршують порівнянність даних за різні часові періоди. Для розгляду кредитної заявки в банк, крім бухгалтерської звітності підприємства надають бізнес-план і техніко-економічне обґрунтування використання кредиту. На жаль, в даний час на багатьох підприємствах не вистачає фахівців з достатнім рівнем кваліфікації та підготовки, здатних якісно розробити такі документи, що згодом може з'явитися причиною відмови у видачі кредиту.

Потреба швидко отримати достовірну інформацію про конкретну юридичну особу, зумовила створення спеціалізованих бюро, що займаються формуванням банку даних про колишніх і нинішніх позичальників банків. Узагальнені проблеми інформаційного забезпечення і запропоновані напрями їх вирішення наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Проблеми інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника

№ з/п	Проблема інформаційного забезпечення	Шлях вирішення
1	2	3
1	Неповнота джерел інформації, що не дає можливості зробити обґрунтовані висновки про можливість надання кредитних ресурсів	Розробка чіткого переліку інформаційного забезпечення, необхідного для оцінки кредитоспроможності, використання даних зовнішнього аудиту підприємств
2	Недостовірність інформації	Ретельно виробляти перелік якісних характеристик позичальника, для того щоб зводити до мінімуму можливість їх неоднозначної інтерпретації

Закінчення табл. 3

1	2	3
3	Недостатня кваліфікація персоналу підприємства, що викликає помилки в оформленні первинної правової, облікової та технічної документації, у веденні бухгалтерського обліку, складанні звітності та розрахунках податків	Використання даних внутрішнього аудиту підприємства та зовнішнього аудиту
4	Відсутність єдиного інформаційного поля – «кредитних» баз даних	Створення єдиної інформаційної бази про позичальників
5	Нестабільність нормативно-законодавчої бази, яка зачіпає бухгалтерську, податкову, інвестиційну та інші сфери, погіршують порівнянність даних за різні часові періоди	Вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання і банківських установ

На наш погляд, вирішення зазначених проблем сприятиме зниженню кредитного ризику, чіткій структуризації зовнішньої та внутрішньої інформації, підвищенню ефективності функціонування банківських установ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В науковій літературі відсутній єдиний погляд на склад інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника. Зокрема, найбільш поширеними є поділ інформації на внутрішні та зовнішні джерела, офіційні та неофіційні відомості, одержані безпосередньо від позичальника і відомості, що формуються банківськими установами самостійно. На основі критичного аналізу існуючих класифікацій було уточнено склад внутрішніх і зовнішніх джерел інформаційного забезпечення, деталізовано вимоги до інформації про позичальника. Сформульовано актуальні проблеми інформаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника на сучасному етапі господарювання і запропоновано напрями їх вирішення.

Список використаної літератури:

1. Владичин У.В. Банківське кредитування : навч. посібник / У.В. Владичин ; за ред. С.К. Реверчука. – К. : Атіка, 2008. – 648 с.
2. Єніфанов А.О. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / А.О. Єніфанов, Н.А. Дехтяр, М.В. Мельник. – Суми : УАБС, 2007. – 286 с.
3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

4. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент / В.В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 768 с.
5. Положення про порядок формування та використання резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене Постановою Національного Банку України №279 від 06.07.2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
6. Томов Й. Теория на контрола и одита / Й.Томов. – Стопанска академия Д.А. Ценов». – Свишов, 2002. – 340 с.
7. Халіменко Ю.М. Методика та організація аналізу операцій банків з кредитування суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... к.е.н. : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Ю.М. Халіменко. – Київ, 2013. – 20 с.
8. Хміль Ф.І. Менеджмент : підручник для студ. кооперативних вищ. навч. закладів / Ф.І. Хміль. – К. : Вища школа, 1995. – 351 с.

ВИГОВСЬКИЙ Володимир Георгійович – асистент кафедри економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– інформаційне забезпечення.

E-mail: vygovskyy@mail.ru.

Тел.: (063)852–39–63.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2014